

քի ընկնող մասը կազմում են գորգերը, որոնցից շատ հիտնայի-
ներն ու թանգադիները կան:

ՁԳԵՍՏ ԵՒ ԶԱՐԴ

Ա. Կանանց.— Զոկերի առանձնայաատուկ զգեստն ու գլխի
շարդարանը այժմ միմիայն պատաններն են կրում, Միջին սե-
րունդը՝ վրացեակ, իսկ նորը՝ եւրոպական տարազով է, հետեւապէս
և մի երկու տասնեակ տարիներից յետոյ այս տարազը ևս բոլո-
րովին դուրս կըգայ գործածութիւնից, տեղի տալով եւրոպա-
կանին:

Կանանց զգեստը շատ պարզ է և միանգամայն նման գա-
րարազցիներինին: Եւալիկը երկար է, ոտներից 3—4 վերջոյ
բարձր, երկար թևերով և կուրծքին հասարակ կամ զատ բաժնա
(ոսկիթել ժապաւն) կարած: Առաւելապէս շիլա կամ զանաւուզ
կտորից: Եւալիկ վրայ հագնում են արխալուզը, չիթից կամ մե-
տաքէ կտորից: Սա գրկելով իրանը, նուաճով սեղմում է մէջքին
և ապա կայն քղանցքներով իջնում մինչև ծնկները: Թևերը երկար
են, և ծայրերին զատ ընալժա ու արծաթէ կոճակներ կարած:
Սրա վրայից, մէջքին կապում են մետաքսէ կամ հասարակ կտո-
րից զօտի: Յուրա ժամանակ մի երկրորդ արխալուզ էլ հագնում
են ստաջի վրայ, իսկ հարուստները՝ թաւիչից կամ հասարակ
կտորից կարած մուշտակ:

Փողոց դուրս գալիս և մանուսնդ եկեղեցի գնալիս ամբող-
ջովին փաթաթւում են սպիտակ շարսաւի (զօն) մէջ, ծածկելով
նոյն իսկ երեսը: Պատանները չեն կրում այս շարսաւը:

Ոտներին հագնում են գուլպայ և քոշ՝ կանանչ կամ կարմիր:
Բ. Տղամարդկանց. Զօկերի հին սերունդը, մանուսնդ աղ-
քատները, հագնում են տեղական, հին տարազով, իսկ նոր սե-
րունդը, մանուսնդ հարուստները՝ նոր, եւրոպական տարազով: Վե-
րին Ազուլիտում տեղական տարազը զրեթէ լիովին տեղի է տուել
եւրոպականին, մինչդեռ միւս գիւղերում նա դեռ ևս յարատեւում է:

Հին, տեղական տարազը կայանում էր հետեւեալում. Եւ-
ալիկը կարում էր կաւաից, կրծքի բացուածքը կոճկում էր
անբակի մօտ, թևերը հասնում էին մինչև զատտակը և այստեղ
կոճկում: Սրա վրայ, ոտներին հագնում էին շալուար շալից կամ
հասարակ կապառազոյն կաւաից. շալուարի վերին մասն ուշիտու-
րով ամրանում էր, իսկ ներքին մասը, փեղքերը, գրում էին
գուլպայի մէջ և վերայից տողաղով կապում: Եւալիկի վրայից հագ-
նում էին արխալուզ կապոյտ կաւաից կամ չիթից և կամ դոնա-

ւուղից: Արխաւուղի կուրծքը կոճկւում էր կամ դայթանի և կամ մետաղեայ կոճակներով: Մէջքին կապում էին գօտի, հասարակ կամ շալ կտորից, մօտ երեք մետր երկարութեան: Արխաւուղի վրայից հագնում էին շուխայ, շալից կամ մահուղից: Սա երկու

տեսակ էր լինում. Թեւեաւոր և շարքազի: Առաջինը տարրերւում էր երկրորդից առաւելապէս նրանով, որ առաջինի սովորական թեքերի փոխարէն, ունէր բաւական երկար թեքեր, որոնք կռան տակից կախ էին ընկնում, թոյլ տալով որ բազկի վրայ արխաւուղի ամբողջ թեքն երեսայ: Գեղեցկութեան համար թեքա-

որ չուխի թևքերը կամ ձգում էին ուսերին և կամ ձախը ձգում էին ձախ ուսին, իսկ աջը բռնում էին մէջքին զրած ձեռներում: Ուսներին հաղնում էին զուլպայ և քոշ: Գլխին ծածկում էին զանաւան մորթուց կարած շատ բարձր (բուխարու) կամ միջակ բարձրութեան փափախ:

ԳԼԽԻ ՅԱՐԴԱՐԱՆԸ

Ա. Աղջիկները.— Սրանք մինչև ամուսնանալը գլուխ չէին կապում, այլ մազերը սանրում էին, երկու հաւասար մասի բաժանում, յետևի մասը հիւսում, 3—7 ծամ անում, իսկ քունքերի մօտինը ալաւերի վրայով քոշ ձգում: Ազգա մի բնութիւն—կարմիր կտուից եռանկիւնածև ծալուած մի կտոր—ձգում էին գլխին, ծալքերը բկով անցկացնում և ծոծրակի մօտ հանգուստում, այնպէս որ հակառակի փոքր ինչ բարձր երևում էին մազերը, իսկ չհիւսուած մազերի փնջերը կախ էին ընկնում ալտերի վրայից մինչև կուրծքը:

Հարուսաները աղջիկներին գլխին կլախի աակից մի արախշին էին ծածկում, որի առաջի մասում, հակառակ վրայ, արծաթի զրամբեր էին շարուած լինում:

Իբր բուրմունք գործ էին ածում վարդի ջուր (գիւլաբ), որ պատրաստում էին վարդը ջրի մէջ եփ տալով:

Նորագիտաները իրենց հարմացուներին նուիրում էին բարկալած խնձիւրք և որանք ամենայն խնամքով պահում էին իրենց զրպաններում, որպէսզի անուշաճտութիւն բուրէ: Մըխրկալած խնձիւրք մի խնձոր էր, վերան չոր մեխակներ խրած և օսկեղօծ (զառ) թղթի մէջ փաթաթած:

Գեղեցկանալու տենչացողներն աչքերին թծարուրք (սիւրմա) էին քաշում, որը պատրաստում էին այսպէս. զմակ կամ հաւի խզի մէջ բամբակէ պատրոյզ էին անցկացնում, վառում և փոքր ինչ բարձրից մի աման բռնում, որպէսզի մուրը նստի վերան. ապա ալս մուրը հաւաքում էին և լցնում հաւի ռտի կաշուց կարած պարկի մէջ ու պահում. հարկաւոր գէպքում միշտ—կեռ փղտկրով—վերցնում էին այս մրից և քաշում աչքերին, որպէսզի սևորակ դառնան:

Մազերը երկարացնելու յուսով թէ աղջիկները և թէ կանայք հինա էին դնում. Նոյնը անում էին պառաւները գլխի քորը կտրելու, աչքերը չցաւելու նպատակով: Հինան ջրով կամ գինով շաղախում էին, դնում միքիչ տաք տեղ՝ ձմեռը՝ քիւրսու վրայ, ամառը՝ արևի տակ՝ որ թթուի: Յետոյ գլուխները լուանում էին,

հինան քսում գլխներին, մի շոր փաթաթում և մի օր այսպէս փաթաթած մնալուց յետ՝ հետեւեալ օրը լուանում էին։ Պատու կանանցից շատերը այժմ էլ շարունակում են տարէնը մի կամ երկու անգամ հինա դնել։

Մազերը կակղացնելու համար լուանում էին մածունով, կամ թանով, և կամ ձուի դեղնուցով։ Իսկ լճնիից ազատուելու համար գլուխը լուանալիս ջրախառն քաղցախ էին զարժածում։

Բ. Կանանց.—Սրանք սովորաբար շորաթը մի անգամ, շաբաթ օրը, լուանում էին գլուխներն սապոնով կամ գլխով և յետոյ, երբ շորանում էր, կապում էին յարգարանքը և այդպէս կապած մնում ամբողջ մի շաբաթ։ Նոյն իսկ գիշերները չէին քանդում, որովհետեւ կապելը 1—2 ժամ է խլում։ Ո՛րքան անանջում էին նորահարսերը մինչև որ ընտելանում էին այդ ծանր և միշտ կապած յարգարանքին։

Գլուխը սանրելուց յետոյ զապաթի մէջ տեղից հերացիծ (գաւթ) են բաց անում, յետեւի մասի մազերը հիւսում են և ծամեր անում. ապա քունքի մասի մազերը ոլորում են և այտերի վրայով կախ ձգում, ծայրերը բռնում բերանով, ապա «տկի ելալին» (եռանկիւնածն ծալուած սպիտակ կտու) ձգում են գլխին, ծայրերը՝ բերում բլի տակով անցկացնում և կապում ծոծրակի վրայ։ Սրտ վրայից կապում են թացքնալթուն և պալին.—թաքեալթուն 9 սանտիմետր լայնութեան և 72 սանտիմետր երկարութեան երկտակ մի կտոր է, որի մէջ տեղում երեք կոճակներով միացած է պալին։ Վերջինս պատրաստուելու համար 27 սանտիմետր երկարութեան զանազան կտորների վրայ շրէշ կամ խմոր են քսում և ոլորում, մինչև որ զառնում է 13 սանտիմետր հաստութեան, ապա նրան պայտածն դիրք են տալիս։ Թաքեալթին ձգում են զապաթին, այնպէս որ ծածկում է ճակատի կէտը, ապա ծայրերն ականջի տակով անցկացնելով հանգուստում են։ Պալին նստում է զապաթին, ծայրերը դէպի ծոծրակը ուղղուած։ Պալու տակից կապում են «պալի ցուկի շորը», որ 9—12 սանտ. լայնութեան ծալուած կտուի կտոր է. Սա կապում են, որպէսզի պալին բարձրանայ թեաքեալթիից, որի հետ միացած է զապաթի բուռական երկար ճարձաններով։

Յետոյ մի ուրիշ կտու է կտոր նախ եռանկիւնածն և ապա 23—27 սանտիմետր լայնութեան ծալելով, կապում են ճակատի վրայով ծոծրակին՝ այնպէս որ գրկում է թաքեալթին և պալին ու սրանց թիք պահում. սա կոչւում է զամզա։ Ապա ըըշմաղը, որ 72 սանտիմետրաչափ քառակուսի, սպիտակ կտոր է, եռանկիւնածն ծալում են, բերանի ու քթի ծայրի վրայով ձգում և երկու ծայրը ծոծրակի մօտ հանգուստում են. ապա այս կտորի

կրճքի վրայ կախ ընկած եռանկիւնաձև մասը միքանի անգամ իրար վրայ ծալում են և բկի մօտ 9 սանտիմետր լայնութեամբ ամրացնում այնպէս՝ որ սա զնչի տարածութիւնը 9 սանտիմետրաչափ երկարացնում է:

Սովորութիւն է, որ խնշան յարգանքի և շխտկանութեան՝ մինին ահանելիս բըշմաղը բարձրացնում են քթի վրայ, իսկ առանձին եղած ժամանակ քաշացնում են բերնից ցածր:

Բըշմաղի վրայից, երբեմն էլ տակից, կապում են վըրի ևլախը, մի մետրաչափ քառակուսի կտաւի կտորը ձգում են գըլխին, կողքերը ուղրում և քունքերի մօտով անցկացնելով բկի տակով տանում են և ծոծրակի մօտ հանգուստում: Ապա 36 սանտիմետրաչափ կտաւը նախ եռանկիւնաձև և ապա 18—22 սանտիմետր լայնութեան ծալելով, զնում են հակաափ վրայ և հանգուստում ծոծրակի մօտ. սա կոչւում է զլամզա: Ապա 72 սանտիմետրաչափ քառակուսի, սպիտակ մի կտոր նախ եռանկիւնաձև և ապա 18—22 սանտիմետր լայնութեան ծալելով զնում են բըշմաղի վրայ, այնպէս որ բերնի մօտի բըշմաղից 5 սանտիմետրաչափ ցած լինի, և յետոյ վզի վրայ ամրացնում: Յետոյ կապում են շալաքանդը. սա եռանկիւնաձև, երկտակ, երկու կտորներ են (31 ս. երկ. և 16 ս. բարձ.) որոնց երկու ծայրերը միացած են միմեանց հետ ժապաւինով, իսկ երրորդ ծայրերին ամրացրած է զայթան: Սա անց են կացնում գլխի վերայ այնպէս, որ եռանկիւնիւնների հիպոտենուզան ձգւում է այտերի ուղղութեամբ և տմրղջ կտորը գրկում է ծոծրակը: Յետոյ ծայրի զայթաններն անցկացնում են բկի տակով և հանգուստում ծոծրակի մօտ: Ապա քունքի մօտի մաղի փնջիկը ուրում են և ծայրը ամրացնում այս զայթանի վերայ: Յետոյ կապում են մանդիլը.—Սա քիշմիր կամ շալ և կամ ուրիշ թանգագլին, գունաւոր կտոր է, 45 ս. երկ. և 36 ս. լայնութեան, աստուած և վերին ծայրերում «կըպունձ»—կտորէ ժապաւին—կարած: Սա զնում են շընըքկապու վրայ, ժապաւինն անցկացնում վզովը և բկի մօտ ամրացնում: Մանդիլը ձգւում է իւր երկարութեամբ (39 ս.) կրճքի վրայ: Երբեմն մանդիլի շուրջը արծաթաթելով ծոփեր՝—գիւլարաթիւ սաչաղ—են կարում: Յետոյ անց են կացնում Նըրսանոցը.—մի թելի վրայ անց է կացրած 16—20 հատ արծաթեայ անամէջ և զարդարուած գնդակիկներ, որոնց միջի երկու գնդակիկների մօտ ամրացրուած են արծաթեայ քօղով եռանկիւնաձև հարմանդներ՝ պտիկ շանդիալ՝ և մի մի արծաթեայ քօրոց՝ սանճաղ պաշի. արծաթեայ շղթայով թելի վերի մասումն էլ մի պղնձեայ հարմանդ կայ. Նըրըսանոցը անց են կացնում գըլխին այնպէս, որ գնդակիկները կանգնում են քունքերի մօտ:

մազերի վերայ, վերի ճարմանցն ամրացնում են դազաթին, իսկ ներքևի, մի գնդակիկից վերև եզրոյ ճարմանցներից իւրաքանչիւրը բարձրացնում են և խրում ճակատի վրայի զամպի վրայ: Ապա մի ուրիշ 36 սանտիմետրաչափ քառակուսի կտոր՝ նախ եռանկիւնաձև և ապա 9 ս. լայնութեան ծալած կտայում են բկի տակով մանդիլի վրայից՝ և ամրացնում վզի վրայ: Յետոյ 72 սանտիմետրաչափ կտորէր մետաքսեայ մի կտոր, որ շղջւմըզ է կոչւում, նախ եռանկիւնաձև և ապա 9—14 սանտիմետր լայնութեան ծալելով կտայում են կզակի վրայ, ախպէս որ միայն սպիտակ բըշմազից 2 սանտիմետրաչափ երևում է, իսկ միւս շրջաբերանները ծածկւում են: Սրա վրայից նոյն կերպ կտայում են կանանչ ղըրմըզ և ապա Հալապի կոչւած նոյն մեծութեան և նոյն կերպ ծալւած, առաջինը կանանչ, երկրորդը դեղին ու կարմիր մետաքսեայ կտորները, մինը միւսից փոքր ինչ ցած, ախպէս որ զնչի վրայ երևում են սպիտակ, կարմիր, կանանչ, դեղին և կարմիր գոյնի կտորները: Ապա ծածկւում են ճըկըտանոցը, որ ախպէս են պատրաստում, 54 ս. երկարութեան շաքարի փղթի վրայ շրէշ կամ խմոր են քսում, և 12 ս. լայնութեամբ 3 կամ 4 անգամ ծալում, ապա սրա վրայ շոր են կտրում, յետոյ երեսին քաշում են արծաթի թելով սաղնըգործած մի կտոր: Սովորաբար սաղնապործում են վարդ, թռչուն, խաչ, տապիւր և այլն: Սրա վարի եզրից ամրացնում են արծաթեայ մի շղթայ՝ շամփայ, որից արծաթեայ կարճ շղթայով կախուած են շէթա-եր, որ բազկացած են արծաթեայ երկու կամ երեք կտոր տափակ, սնամէջ, նշխուած 2 1/2 սանտիմետր երկարութեան և մօտ 1 1/2 ս. լայնութեան. գլխաւորայն-ներից, որոնց միջինի վերայ ամրացրուած են կարմիր և կանանչ հասարակ ակներ: Թաղաղանների ծայրին ամրացած է 3 հասարծաթեայ փոքրիկ գընդակիկ—պիւժիւժ կամ ճիթըպըտող, ճըկըտանոցի շորս ծայրերին էլ ամրացրուած են ժապաւէններ: Ծըկըտանոցը դնում են գլխին ախպէս, որ ճիթերն իջնում են մինչև ունքերը, յետոյ յետևի մասում ժապաւէնները հանգուտում են միմեանց հետ: Ծըկըտանոցի վրայից ձգում են՝ երիտասարդ կանայք կարմիր՝ իսկ պառանդներն՝ սպիտակ՝ կընջիկ: Սպուրները օգի ընթացքում, և այրիները մինչև կրկին ամուսնութիւնը կընջիկ չեն ձգում:

Կընջիկը չիբիլայ է, եռանկիւնի ծալւած, որի եռանկիւնի ծայրը ձգում են դազաթին, իսկ ուղիղ մասը ծոփերով քաշ տալիս ճըկըտանոցի երեսին՝ ախպէս որ աչքերն էլ ծածկւում են: Կընջիկի վրայից ձգում են միժ յիլախ, որ սովորաբար լինում է գունաւոր շալ կամ մետաքսեայ կտոր՝ հալաթի, 6—7 բ. արժո-

դուժեման, քառակուսի, մօտ մէկ ու կէս մետր մեծութեան, որի մի ծայրին կայ արծաթեայ ճարմանդ-շանգեալ։ Եռանկիւնաձև ծալում են, ճարմանդաւար մասը ձգում գլխին, ապա նոյն ծայրն անցկացնում բիւր տակով և միւս կողմից նոյն շալի մէջ ճարման դուռ։ Յետոյ շալի միւս ծայրը վերցնում են, իրար վերայ երկու անգամ եռանկիւնաձև ծալում և վերի ծայրերը ձգում ուսերի վերայ, ապա հըրսանոցի շանգալը, որ զամզի վրայ էր խրած, հանում են և ամրացնում այս շալի վրայ, ինչպէս և ԿԱՆՈՆԱՊՈՂՈՂԱՆԻՆԵՐԸ։ Շալն այնպէս են ձգում, որ պատաներինը ամբողջ ճակատանոցը ծածկում է, իսկ երիտասարդներինը՝ մնում է միայն գագաթի վրայ և կնջիկը ամբողջովին երեսւմ է։ Շալի վրայից վզի վերայով ձգում են շանգալը։ Սա արծաթեայ երեք խուփ է, իւրաքանչիւրը 2—4 ս. մեծութեան, որոնք միացած են միմեանց հետ 4—5 արծաթեայ շղթաներով, որոնցից վերջինի, ինչպէս և այս խփերի վրայ, քաշ են գալիս 2 սանտ. շղթաներով փաթրիկ արծաթեայ, անամէջ գնդակիկներ՝ պիւժով։ Միջին խուփի վերի մասից մի երկտակ արծաթեայ շղթայ է ձգւում, մօտ 11 ս. երկարութեան, որի ծայրին եռանկիւնաձև մի ճարմանդ՝ գլխի շանգեալ՝ է ամրացրած։ Միւս երկու խուփերից մինի վերայ ևս մի ուրիշ, եռանկիւնաձև արծաթեայ ճարմանդ՝ շանգեալ՝ է անմիջապէս միացած, իսկ երրորդի վրայ՝ երկու արծաթեայ կարթեր են ամրացրուած։ Կարթերը ձգում են ըրեսանոցի ներքին գնդակիկի վրայից, այնպէս որ գնդակիկը մնում է կարթերի բացուածքի մէջ, միւս ճարմանդը վզի վերայով անցկացնելով միւս քուռերի մօտ ճարմանդում են, իսկ գլխի շանգալը ամրացնում զանգի վրայ։ Չանգալն այսպիսի երկու հատ է լինում, որ ամրացնում են գլխի աջ և ձախ կողմերում։

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԲԱՐՔ

ՍՍՈՒՍՆՈՒԹԻԻՆ ԵՒ ՅԱՐՍԱՆԻՔԻ ՍՈՎՈՐՈՒԹԻՆՆԵՐ

Հասակ.— Գողթան գաւառն այն սակաւաթիւ գաւառներից է եղել, ուր փոքրահասակների ամուսնութիւնը շատ հազիւ է տեղի ունեցել¹⁾։ Նրիտասարդը 20 տարեկանից,

¹⁾ Հին հարսանքի վերաբերութեամբ ևս նիւթեր ևս հաւաքել Յղնայում առաւելապէս պ. Գաապար Գարբիէլեանից, և Ալուէի-